

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
Факультет права та психології
Юридична клініка «Правова допомога»**

**МАТЕРІАЛИ
II ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ФОРУМУ
«СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ
НАСИЛЛЮ В ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ»**

11 лютого 2021 року

**Дніпро
2021**

УДК 316.6:34+364.632

ББК 88.5;67

С 69

*Ухвалено до друку Вченою радою Вищого навчального приватного закладу
«Дніпровський гуманітарний університет»
(протокол № 9 від 29.04.2021 р.)*

Матеріали II Всеукраїнського форуму «Соціально-психологічні та правові аспекти протидії насиллю в освітніх закладах» (11 лютого 2021 року, Вищий навчальний приватний заклад «Дніпровський гуманітарний університет»): збірник доповідей та тез. Дніпро: ВНПЗ «ДГУ», 2021. 306 с.

(в авторській редакції)

Вміщено матеріали II Всеукраїнського форуму, в якому взяли участь вчителі загальноосвітніх шкіл, професорсько-викладацький склад закладів вищої освіти, юристи, психологи, соціологи, вихователі таких міст України, як: Дніпро, Кам'янське, Львів, Тернопіль, Івано-Франківськ, Черкаси, Одеса, Харків, Київ, Полтава, Мелітополь, та інші, представники керівних установ Дніпропетровської області. Тематика статей охоплює актуальні питання щодо протидії насиллю в освітніх закладах.

Матеріали форуму можуть бути використані у практичній діяльності фахівців вказаних напрямів діяльності та у навчальному і виховному процесах закладів освіти.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Кириченко Олег Вікторович – доктор юридичних наук, доцент, ректор Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет»

Алфьорова Тетяна Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент, декан факультету права та психології Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет»

Лежнева Тетяна Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри права Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет»

Крашеніннікова Тетяна Валеріївна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри прикладної лінгвістики Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет»

Корсунська Вікторія Валентинівна – старший викладач кафедри психології Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет», практичний психолог, член Української спілки психотерапевтів

Мірошник Андрій Дмитрович – фахівець з міжнародних зв'язків Відділу організації наукової роботи, міжнародних зв'язків та академічної мобільності

(Вищий навчальний приватний заклад «Дніпровський гуманітарний університет»)

© Автори, 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
Кириченко О. В. Вступне слово	8
НАПРЯМОК: СОЦІАЛЬНИЙ	
Бандурка Л. В., Левченко О. Л. Кібербулінг як соціально-педагогічна проблема: визначення та профілактика	10
Демичева А. В. Інклюзивна освіта як механізм реалізації права дітей з інвалідністю на освіту	15
Демченко К. А. Булінг як вияв віктимності в освітньому просторі	19
Дирда В. О. Соціально-психологічні аспекти профілактики насильства в освітньому закладі	24
Донець І. С. Трансформація конфліктів та медіація як соціальні аспекти протидії насильницьким моделям спілкування	28
Ковпак Т. С. Наслідки шкільного насильства	31
Крашеніннікова Т. В. насильницьке використання мов на окупованих територіях	33
Кривуля В. О. Прагматичний аспект значення слова «захист» у німецькій мові	37
Кулик Т. О. Профілактика протидії насильства в освітньому закладі	40
Nahorna Yu., Pakulova T., Tymofiiwa K. How Teachers Deal with Cases of Bullying in High School	44
Наріжна В. В. Як відповісти виклику сьогодення: шкільний булінг, шляхи вирішення	47
Приймак М. М., Макар О. І., Семенишин М. І. Соціально-психологічні аспекти протидії насильству в освітньому закладі	49
Рекус О. В. Проблема насильства в умовах навчального закладу	54
Савченко Т. С. Соціально-психологічні аспекти протидії булінгу в шкільному середовищі через розвиток емоційного інтелекту	57
НАПРЯМОК: ПСИХОЛОГІЧНИЙ	
Бордейчук І. С. Психологічні аспекти протидії булінгу в учнівському середовищі	59
Бублікова Н. Ю. Створення в школі сприятливого емоційного клімату засобами запровадження «системи підвищення відповідальності» Марвіна Маршала як передумова запобігання проявів насильства в закладі освіти	62
Варіна Г.Б. Психологічні детермінанти толерантного ставлення в інклюзивному освітньому просторі НУШ	65
Вітязь О. З. Техніки управління емоціями	69
Горленко В. М., Сосновенко Н. В. Психологічно безпечне освітнє середовище, як основа протидії насильству серед дітей	75
Гудзенко Т. П., Корсунська В. В. «Булінг» з погляду «Дитина агресор»	79
Завгородня І. А. Профілактика насилля дітей у віртуальному просторі	84
Єхалова Л. В. Діти війни. Психологічне насилля	86

Іванова Т. М., Пижик Г. Г. Шкільна медіація як засіб формування безпечного освітнього середовища	91
Ілюшик Н. О. Психологічні аспекти протидії насильству за ознакою доповіді.....	96
Кашкарьова Л. Р. Аналіз досвіду країн Європи, Америки, Азії та України з протидії булінгу в учнівському середовищі	99
Козлова В. С. Психологічний аспект протидії булінгу в закладі освіти	104
Кокуца В. В. Соціально-психологічна та просвітницька діяльність із попередження насильства серед учнівської молоді	107
Корсунська В. В. Харасмент в освітніх закладах	111
Лагерєва І. В. Використання освітніх програм із медіації та відновних практик як ефективна технологія вирішення конфліктів шляхом співробітництва.....	115
Літвін О. Я. Психологічні аспекти протидії насильству в закладах дошкільної освіти	117
Масалова Ю. В. Розвиток емпатії дітей як чинник запобігання булінгу в освітніх закладах	124
Мостова Т. О. Домашнє насилля як основний фактор девіантної поведінки підлітків у навчальному закладі: психологічний аспект	129
Надвинична Т. Л. Психопрофілактика булінгу в закладах вищої освіти	134
Пріснякова Л. М. Дитяче насилля в Україні та світі	138
Рогуліна О. В. Соціально-психологічний аспект протидії насильству в закладі освіти	142
Савченко В. Г., Андрюшина Л. Л., Родіна Ю. Д., Родіна Є. Д. Психологічна служба у закладах вищої освіти як протидія виникненню поля можливих конфліктів	145
Ходотаєв А. А., Корсунська В. В. Прояв насильства серед осіб в освітній галузі.....	148
Фалей К. Ю. Попередження, виявлення та профілактика домашнього насильства як один із пріоритетних напрямків роботи психологічної служби закладу загальної середньої освіти	152
Филимошкина Н. В., Чугай А. А. Сексуальные преступления и дети-жертвы.....	156
Шевченко С. В. Психологічні аспекти вивчення проблеми булінгу: вітчизняний та зарубіжний досвід	160
Шиян О. О. Гармонізація дитячо-батьківських відносин як важливий напрямок роботи сучасного закладу дошкільної освіти	164
Ящук К. В., Бевза Л. Ю. Психологічна допомога жертвам домашнього насильства	169
НАПРЯМОК: ПРАВОВИЙ	
Азаренко Т. І. Впровадження гендерного компоненту в закладах вищої освіти сектору безпеки і оборони України	174
Алфьорова Т. М. Проблеми безсторонності суб'єктів протидії булінгу	179

Бобокал О. М. Кібербулінг в освітньому середовищі	184
Грузин В. А. Поточні проблеми та прогнозовані перспективи розвитку рівності (недопущення булінгу) між здобувачами в закладах освіти зі специфічними умовами навчання	188
Денисенко О. Б. Профілактика протидії проявам насильства в школі (за власним досвідом)	192
Жеглінська Т. О. Здоров'я дитини як об'єкт адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 173-4 Кодекс України про адміністративні правопорушення	196
Ірха Ю. Б. Детермінанти насильства за ознакою статі в закладах освіти	198
Колесник В. А. Домагання як вид насильства за ознакою статі	203
Лабенська Л. Л. Забезпечення прав дитини в Україні: сучасний стан	208
Лантух І. С., Бразалук В. П. Світовий досвід боротьби з булінгом та катуванням серед неповнолітніх	211
Лежнєва Т. М., Черноп'ятов С. В. Деякі проблеми складу булінгу	214
Лисак С. О. Безоплатна правова допомога як інструмент протидії насиллю в закладах освіти	219
Недов С. Л. Кіберцькування як один із проявів булінгу	222
Стрижак Д. І., Богатинський Є. О. Визначення поняття «булінг» та його попередження в закладах освіти	227
НАПРЯМОК: ВИХОВНИЙ	
Гладаревська Н. Л. Профілактика булінгу в школі	231
Лучанінова О. П. Протидія насильству в закладах вищої освіти: сучасні підходи й виховна рефлексія	236
Очеретько Н. А. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх	240
Сергієнко Н. П. Bullying: Reasons, Prevention, Protection	244
Таран І. І. Поведінка «захисту» учасників шкільного булінгу	247
Троценко А. М. Проблема булінгу серед дітей у сучасному освітньому просторі.....	249
НАПРЯМОК: ГЕНДЕРНИЙ	
Антіфєєва Х. О. Роль гендерної педагогіки на формування мистецтва жити у здобувачів освіти в полі освітнього простору	255
Гарець Н. О. Гендерні стереотипи студентської молоді як фактор гендерно-обумовленого насилля	258
Масалова Ю. В. Розвиток емпатії дітей як чинник запобігання булінгу в освітніх закладах	262
Мошенська Н. В. Гендерне конструювання як соціальний аспект протидії насильству в закладі освіти	267
НАПРЯМОК: ІНКЛЮЗІЯ	
Братішко Н. В. Навчання без страху. Реалізація права на освіту дітей з особливими освітніми потребами	271
Замостна О. Г. Явище булінгу в інклюзивному освітньому середовищі	275

Івашин А. П. Сучасні підходи до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами	280
МАЙСТЕР-КЛАСИ, ПРАКТИКУМИ, ПРЕЗЕНТАЦІЇ, ІНФОРМАЦІЯ	
Лисунець Я. М. Протидія насильству у шкільному середовищі	283
Литвиненко К. Ю. Сім'я – простір без насильства	286
Муравська Є. В. Як пояснити дошкільнятам про булінг? Від слів до практики.....	297
Мазурок Р. А. Створення толерантного середовища в дошкільному закладі для запобігання насильству	298
Шевчук О. С. Профілактика насилля в закладі освіти	298
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	299

5. Ліщинська О. А. Профілактика психологічного насильства в сім'ї та в освітньому середовищі: Методичні рекомендації – Національна академія наук педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Київ: МІЛЕНІУМ, 2010. 68 с.

Лежнєва Тетяна Миколаївна,

*кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри права
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»*

Черноп'ятов Станіслав Володимирович,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри права
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»*

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ СКЛАДУ БУЛІНГУ

У позитивному правовому регулюванні відносин протидії булінгу вбачається певна неузгодженість та інші недоліки регулятивної та охоронної підсистем правової протидії булінгу. У зв'язку з цим можна очікувати значних проблем при застосуванні відповідних норм.

Метою цієї роботи є аналіз складу булінгу (цькування) як адміністративного правопорушення, виявлення недоліків регулювання адміністративної відповідальності за булінг та шляхів їх подолання.

Об'єкт. Виходячи із того, що структурування Особливої частини здебільшого проведене на підставі критерію адміністративних проступків [Див.: 1, с. 14–19], для з'ясування об'єкту булінгу варто звернути увагу на те, що ст. 173-4 КУпАП [2] розміщена у Главі 14 «Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку».

Практично всі фізичні особи стикаються із життєвою необхідністю бути порівняно тривалий час включеними в освітній процес і перебувати в освітньому середовищі. Відповідно до ст. 53 Закону України «Про освіту» [3], здобувачі освіти мають право, зокрема, на: безпечні та нешкідливі умови навчання, утримання і праці; повагу людської гідності; захист під час освітнього процесу від приниження честі та гідності, будь-яких форм насильства та експлуатації, булінгу (цькування), дискримінації за будь-якою ознакою, пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю здобувача освіти; відповідно до ст. 54 Закону України «Про освіту», педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники, інші особи,

які залучаються до освітнього процесу, мають право на: захист професійної честі та гідності; безпечні і нешкідливі умови праці; захист під час освітнього процесу від будь-яких форм насильства та експлуатації, у тому числі булінгу (цькування), дискримінації за будь-якою ознакою, від пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю.

З огляду на специфіку освітнього процесу та освітніх відносин, виникає необхідність спеціального – як регулятивного, так і охоронного – правового регулювання відносин, пов'язаних із забезпеченням ключових прав учасників освітнього процесу на життя, здоров'я, недоторканість, безпеку, честь, гідність тощо від порушень під час або у зв'язку із включеністю таких осіб до освітнього процесу і супутніх йому відносин.

Відповідно, основним безпосереднім об'єктом адміністративного проступку, передбаченого статтею 173-4 КУпАП, є: 1) громадський порядок в освітньому середовищі, тобто система суспільних відносин, які складаються і розвиваються в освітньому середовищі під впливом правових та соціальних норм, спрямованих на забезпечення: нормального функціонування закладів освіти; нормального здійснення освітнього процесу; нормальних та безпечних умов праці й навчання учасників освітнього процесу; дотримання прав і свобод учасників освітнього процесу у зв'язку з їх включеністю до освітнього процесу; 2) громадська безпека в освітньому середовищі, тобто стан захищеності прав, свобод, інтересів людини, суспільства й держави від суспільно небезпечних (шкідливих) діянь і негативного впливу надзвичайних обставин, викликаних тими чи іншими факторами. З огляду на діяння, що передбачені як елемент об'єктивної сторони складу проступку, передбаченого статтею 173-4 КУпАП, додатковими об'єктами цього правопорушення є: психічне здоров'я, фізичне здоров'я, психологічна, фізична, економічна, сексуальна недоторканість. Тут також слід зазначити, що об'єкт є не лише підставою побудови системи адміністративних проступків в КУпАП, але і визначальним критерієм, який визначає логіку побудови інших елементів складу адміністративного правопорушення.

Суб'єкт та потерпілий. Хоча потерпілий не входить як самостійний елемент традиційного складу правопорушення і розглядається як «ознака, що

характеризує об'єкт» правопорушення [4, с. 203], при аналізі складу булінгу доцільніше розглянути питання суб'єкта та потерпілого в комплексі.

Відповідно до ч. 1 ст. 173-4 КУпАП, діяння булінгу «вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу».

Перше, чим звертає на себе увагу це формулювання, – законодавець тут чомусь зарахував малолітніх та неповнолітніх осіб до учасників освітнього процесу. Натомість відповідно до ч. 1 ст. 52 Закону України «Про освіту», «учасниками освітнього процесу є: здобувачі освіти; педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники; батьки здобувачів освіти; фізичні особи, які провадять освітню діяльність; інші особи, передбачені спеціальними законами та залучені до освітнього процесу у порядку, що встановлюється закладом освіти». Відповідно до ч. 1 ст. 52 Закону України «Про вищу освіту» [5], «учасниками освітнього процесу у закладах вищої освіти є: 1) наукові, науково-педагогічні та педагогічні працівники; 2) здобувачі вищої освіти та інші особи, які навчаються у закладах вищої освіти; 3) фахівці-практики, які залучаються до освітнього процесу на освітньо-професійних програмах; 4) інші працівники закладів вищої освіти». Очевидно, що малолітні та неповнолітні особи не можуть автоматично ототожнюватися з учасниками освітнього процесу.

З буквального тлумачення ч. 1 ст. 173-4 КУпАП випливає, що булінг стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи може бути вчинено будь-якою особою (загальний суб'єкт), а стосовно «інших учасників освітнього процесу» – лише малолітньою або неповнолітньою особою (спеціальний суб'єкт). Тобто утворено дві пари «суб'єкт – потерпілий». При цьому ці дві пари, з одного боку, допускають в одних випадках зашироку, а в інших – завузьку дію ч. 1 ст. 173-4 КУпАП за колом осіб. Так, наприклад, суб'єктом булінгу, виходячи з ч. 1 ст. 173-4 КУпАП, може бути особа, яка є абсолютно сторонньою як щодо потерпілого, так і щодо освітнього процесу, суб'єктом якого є (якщо є) потерпілий. Своєю чергою, не охоплюються диспозицією статті випадки, коли діяння, які містять об'єктивні ознаки булінгу, вчиняються одним повнолітнім учасником освітнього процесу щодо іншого повнолітнього учасника освітнього процесу.

Об'єктивна сторона. Формулювання об'єктивної сторони викликає кілька зауважень: по-перше – це наявність конкуренції із кримінально-правовими нормами; по-друге, формулювання об'єктивної сторони не включає доволі суттєву для явища булінгу ознаку систематичності, повторюваності, яка закріплена у відповідній регулятивній нормі Закону України «Про освіту». Крім цього, на ознаці систематичності булінгу наполягають представники психології та педагогіки [6, с. 20], з чим погоджуються і вчені-юристи [7, с. 45–46].

Суб'єктивна сторона. Хоча ч. 1 ст. 173-4 КУпАП прямо не вказує форму вини, з аналізу об'єктивної сторони очевидно, що булінг може вчинятися лише умисно. Взагалі обходить увагою ч. 1 ст. 173-4 КУпАП питання мети булінгу, хоча саме в ній, на нашу думку, і полягають сутнісні особливості явища булінгу. Частково мета булінгу розкрита в Законі України «Про освіту»: «заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого».

Висновки. Правові норми – як регулятивні, так і охоронні, – які визначають явище булінгу та встановлюють відповідальність за такі діяння, містять низку описаних вище недоліків, внаслідок яких: 1) як булінг можуть бути кваліфіковані діяння, які насправді не посягають на об'єкт булінгу, під яким розуміємо громадський порядок та громадську безпеку в освітньому середовищі; 2) частина об'єкту булінгу залишається за межами правової охорони засобами адміністративної відповідальності.

Для уникнення розбіжностей у визначенні поняття булінгу в регулятивних та охоронних нормах, пропонуємо ч. 1 ст. 173-4 КУпАП сформулювати банкетним способом.

Визначення булінгу в п. 3-1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про освіту» пропонується викласти в такій редакції: «булінг (цькування) – протиправні діяння (дії або бездіяльність) учасника або учасників освітнього процесу стосовно іншого (інших) учасника (учасників) освітнього процесу, яке характеризується сукупністю таких ознак:

- полягають у систематичному (повторюваному) психологічному, фізичному, економічному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій;
- вчиняються в умовах включеності порушника та потерпілого до спільного для них освітнього процесу;
- завдають або можуть заподіяти шкоду психічному або фізичному здоров'ю потерпілого;
- за своєю метою спрямовані на досягнення принаймні одного з таких результатів: викликати у потерпілого стійкого відчуття приниження, страху або тривоги; підпорядкувати потерпілого інтересам та волі порушника; спричинити соціальну ізоляцію потерпілого або інші зміни його соціального становища в освітньому середовищі».

Список використаних джерел:

1. Гурій А. В., Мельник Ю. О. Об'єкт правопорушення як критерій структуризації адміністративно-деліктного законодавства. *Юридична наука*. 2015. №. 4. С. 14–19.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. додаток до № 51. ст. 1122.
3. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. ст. 380.
4. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві. Харків: Право, 2006. 208 с.
5. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37-38. ст. 2004.
6. Кухтова Н. В., Рожкина А. И. Основные подходы к определению буллинга и его детерминант. *Буллинг в условиях образовательной среды: межкультурный аспект : монография / под ред. Н. В. Кухтовой, С. М. Шингаева*. Витебск, 2018. 172 с. С. 7–20.
7. Мельничук О. Ф. Правові засоби протидії булінгу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Серія «Право». Випуск 55. Том 2. С. 44–47.